

DATE PRIVITOARE LA EVOLUȚIA TERITORIALĂ, URBANISTICĂ ȘI DEMOGRAFICĂ A ORAȘULUI BUZĂU DIN SECOLUL AL XV-LEA PÎNĂ ÎN 1944

DIMITRIE GH. IONESCU

Studii recente, scoțind în relief rezultatele săpăturilor arheologice întreprinse de curînd la Bucov, Capidava, Garvăn și Păcuiul lui Soare — ilustrate prin existența unor activități meșteșugărești¹ și de schimb între nordul și sudul Dunării², ce depășesc cu mult, încă din perioada feudalismului timpuriu, ceea ce se poate întîlni în mod obișnuit într-o așezare rurală —, lasă să se întrevadă, pentru același interval de timp, începutul așezărilor urbane pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre.

Situarea prielnică a orașului Buzău în mijlocul unui grup numeros de sate, atestate documentar pentru secolele XIV—XVI³, ca și la răsăritul unor drumuri deservite de valea râului, asigurînd circulația dintre munți și Dunăre, prezența monedelor bizantine din epoca Comnenilor (1081—1185), descoperite, întîmplător, la Pietroasele și Buzău⁴, mișcarea mărfurilor din această zonă spre Transilvania, confirmată de privilegiul acordat la 28 iunie 1358 de către regele Ludovic I al Ungariei negustorilor brașoveni, cărora li se limitează, drept culoar de trecere spre Dunăre, spațiul cuprins între râurile Ialomița și Buzău⁵, îndreptățesc includerea Buzăului printre cele mai vechi orașe ale Țării Românești. De altfel, punctul acesta de vedere a fost exprimat,

¹ Șt. Olteanu, *Producția meșteșugărească în Moldova și Țara Românească în secolele X—XVII*, în „Studii”, XV, 1962, 4, p. 869—896.

² Dinu C. Giurescu, *Relațiile economice ale Țării Românești cu țările Peninsulei Balcanice în perioada feudalismului timpuriu*, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 359—384.

³ Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în „Studii”, IX, 1956, nr. 6, p. 75—95.

⁴ Const. Preda, *Descoperiri monetare în raionul Buzău*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1958, p. 465; Octav Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare*, în S.C.N., op. cit., p. 455.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea I, p. 1—2.

în mod constant, de istorici ⁶ și admis recent de noua sinteză a *Istoriei României*⁷.

O delimitare strictă, astăzi, pe teren, a nucleului primitiv al orașului nu e cu putință. Observația directă descoperă însă fără greutate vechea vatră, ilustrată încă atât de pitoresc prin străduțele înguste, întortocheate, care converg spre cea mai veche biserică cunoscută din oraș — biserica popii Mihai, azi Negustori ⁸ —, prin casele înghesuite unele într-altele și prin hanul cu etaj, vegheat de clopotnița din apropiere, cu o curte interioară, pătrată, în care se intră trecînd pe sub o arcadă boltită.

Perimetrul vechiului îrg, avînd piața de mărfuri (pazarul) acolo unde str. Cuza Vodă cotește spre vechea hală, s-ar înscrie astăzi între Palatul comunal, Școala generală nr. 5, biserica Negustori inclusiv și hala veche, străbătut de la sud-vest spre nord-est de *Drumul Tîrgului* continuat peste iaz și rîu, prin Gura Cîlnăului, în *Drumul Bogdanului* ⁹.

Conform acestei delimitări, ar rezulta o suprafață construită de aproximativ 3—4 ha, ceea ce, pentru secolele XIV și XV, nu pare puțin, cunoscut fiind că dincolo de vatra tîrgului se întindea de jur împrejur moșia orașului cu suprafețe acoperite de grădini, vii, livezi, pășuni, heleșteie, ogoare și păduri, în care unii dintre orașeni defrișau, arau și semănau ¹⁰.

Pe de altă parte, delimitarea schițată de noi se sprijină și pe constatarea că, în faza la care ne referim, acolo se afla singurul spațiu disponibil și suficient unei așezări mai dezvoltate. De altfel, documentele interne din secolul al XVI-lea, situînd fără excepție mănăstirea Banu „den jos de tîrg” ¹¹, deci afară din oraș, spre sud, atestă amplasarea vechiului tîrg între Banu și Episcopie.

*

Nucleul primitiv a folosit terasa aluvionară a malului drept acolo unde se înregistrează cea mai ridicată cotă (99,90) ¹², str. Cuza Vodă, destul de apropiată de gîrla morilor, de lunca rîului, precum și de vadul de trecere spre Moldova.

Deocamdată, e greu de precizat în ce a constat activitatea meșteșugărească și de schimb a tîrgului Buzău în perioada sa preurbană, care, din punct de vedere cronologic, ar coincide cu feudalismul timpuriu, cîtă vreme nu s-au făcut aici săpături ca în alte părți, dar, date fiind marile resurse economice

⁶ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, vol. I, București, 1922, p. 223; P. P. Panaitescu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, cap. *Orașele*, p. 414; Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în „Studii”, XVI, 1963, 6, p. 1279—1280.

⁷ Vol. II, București, 1962, p. 291.

⁸ Cf. Dimitrie Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, în „Glasul bisericii”, XXIV, 1965, nr. 1—2, p. 72—111.

⁹ Menționat prima oară în doc. din 13.X.1619 (D.I.R., B., sec. XVII—2, p. 429).

¹⁰ Doc. din 14.II.1569, în D.I.R., B., sec. XVI-3, p. 309.

¹¹ D.I.R., B., sec. XVI—6, p. 34, 118, 124, 125, 398—400. Episcopia, așezată în partea de nord-vest, a rămas, pînă de curînd, afară din oraș.

¹² Arh. Primăriei Buzău, *Ridicări topografice*, 1955.

ale regiunii, ajunsă o adevărată zonă de întrepătrundere antropogeografică dinspre sud și nord-vest¹³, nimic nu ne împiedică să admitem, prin analogie, că procesul social-economic s-a desfășurat și în părțile Buzăului în aceleași forme întâlnite, concomitent, în alte regiuni ale țării: Cîmpulung — Tîrgoviște, Gheorghiuța — Tîrgșor, Argeș — Slatina etc.

Cît privește dispoziția târgului de atunci, nu ne-o putem închipui decît în legătură cu Drumul Moldovei, care-l străbătea de la vest spre nord-est, cu iazul morilor din apropiere, cu drumurile care-i asigurau legături continui cu satele dimprejur și *Crîngul* — strajă dinspre vest și sud-vest. Este de observat că-n această fază îndepărtată din istoria sa, deși târgul era mic și populația redusă, vatra târgului își trimite cele dintii antene spre nord-est, unde se intersectau cele două căi de mare circulație (Ț. Românească — Moldova; Brașov — Brăila), cărora orașul le datorează, în mare parte, supraviețuirea.

În ce privește însă secolul al XV-lea, avem actul prin care orașul Buzău este atestat documentar, document deosebit de sugestiv, fiindcă prezintă Buzăul angrenat, alături de Brăila, Cîmpulung, Tîrgoviște etc., în vechiul circuit comercial al Țării Românești cu Transilvania. Ne referim la circulara lui Dan al II-lea, din 1431¹⁴, în care Buzăul e înfățișat ca târg și vamă, negustorii săi putînd exporta nestingheriți, la Brașov, ce vor (ceară, seu, argint, aur, mîrgăritar) și de unde ar aduce „cine ce dorește“, în așa fel, încît relațiile tuturor cu Brașovul să decurgă întocmai „cum fuseseră și pe timpul lui Mircea cel Bătrîn“.

Actul în sine este foarte concludent, deoarece, cuprinzînd în partea finală referiri la stări de lucruri mai vechi, care implicau: concentrarea populației; pronunțată diferențiere socială, cunoștințe de scris-citit-socotit, oarecare elemente de urbanistică și o individualitate proprie, fără de care nu se puteau efectua operațiuni de comerț extern, intern și de tranzit, dovedește că faza preorașenească din evoluția orașului Buzău fusese depășită înainte de 1400.

Așadar, datele de mai sus, sumar prezentate, impun constatarea că Buzăul devenise oraș în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, după ce Basarabii din Argeș își întind stăpînirea peste aceste părți răsăritene ale țării. Către această concluzie duc și alte mărturii istorice, puțin mai tîrzii. La 28 februarie 1470, Radu cel Frumos scrie „in oppido nostro Busso“, adică *în orașul nostru Buzău*, o scrisoare, după cum se vede, în limba latină, brașovenilor¹⁵.

Pînă la 1504, cînd devine reședință episcopală, orașul Buzău, deseori vizitat de domni însoțiți uneori de oști, începe să fie cunoscut mai mult ca o așezare comercială decît meșteșugărească, pentru ca în secolul următor, al XVI-lea, puternic angrenat în comerțul cu Brașovul, să apară ca organizare municipală

¹³ Cf. scrisoarea papei Grigore al IX-lea, din 14.XI.1234, către Andrei al II-lea, regele Ungariei (D.I.R., C., sec. XI—XIII—1, p. 275—276; N. Iorga, *op. cit.*, p. 222 și Dimitrie Gh. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari lângă orașul Buzău*, în Rsl., XI, 1965, p. 137—153).

¹⁴ Ioan Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 39.

¹⁵ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 329.

proprie¹⁶, cu piață de mărfuri¹⁷, mahalale¹⁸, întovărășiri de negoț¹⁹, 16 mori pe iaz, reprezentanți domnești și sediu al unei companii comerciale a grecilor-ciprioți — toate marcând avântul dezvoltării sale economice, sociale, demografice și culturale, în măsură să-i confere un fel de întietate în regiune²⁰.

De-a lungul celor două secole (XV, XVI) se fac progrese și-n dezvoltarea sa spațială, în care influența factorilor fizico-geografici se îmbină armonios cu influența factorilor economici, determinându-i extensiunea. În prima fază, creșteri teritoriale apreciabile sînt orientate spre căile de acces, spre sud și spre nord-vest, nu însă spre nord, unde sistemul de exploatare feudală pe care episcopia și l-a însușit i-a impus de la început crearea unei seniorii feudale în jurul incintei. E vorba de moșia „vatra Episcopiei“, care, acoperind toată latura nordică cuprinsă între tîrg și iazul morilor, întinderea către riu nu va mai fi posibilă²¹.

Călătorul englez Cawendish vede Buzăul, la 15 iulie 1589, pe cînd se întorcea de la Constantinopol, „...mare, (cu casele) de lemn, sediu al unei companii de negustori ciprioți“,²² de la care s-a aprovizionat cu merindele necesare drumului.

Urbanistic, doar cele două mănăstiri, cum le numesc contemporanii — Banu și Episcopia —, distanțate de tîrg și legate printr-o uliță (azi, str. Bistriței) perpendiculară pe ulița tîrgului, fiind, totuși, destul de aproape, puteau da, prin construcțiile lor masive în stilul românesc al secolului XVI, înconjurate de incinte, o impresie mai citadină aglomerației tîrgoveților din apropiere.

Trebuie adăugat însă că, deși în actele externe din secolul al XV-lea orașul e denumit *oppidum*²³, neputîndu-se verifica, deocamdată, arheologic, fundații de piatră sau de zid, nu-i putem semnală alte elemente proprii de urbanistică medievală; dar, dacă ideea de fortificații în legătură cu Buzăul apare și-n pragul secolului al XVII-lea, cînd domnii îl denumesc „castrum“²⁴, iar călătorii străini îl apreciază drept „o cetate vestită odinioară“²⁵, s-ar

¹⁶ D.I.R., B., XVI—2, p. 204.

¹⁷ Ibidem, 4, p. 192.

¹⁸ Ibidem, 2, p. 173.

¹⁹ Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (sec. XIV—XVI)*, București, 1965, p. 205.

²⁰ În scrisoarea din 11 iulie 1598, adresată comisarilor imperiali, Mihai Viteazul vorbește despre o bănie a Buzăului și Brăilei, „pentru paza la răsărit“ adaugă N. Iorga în notă (H u r m u z a k i—I o r g a, XII, p. 373, nr. DLXVIII).

²¹ Cf. Dimitrie Gh. Ionescu, *Lufta orașenilor din Buzău cu episcopia (1550—1850)*, în „Studii și articole de istorie“, VIII, 1966, p. 94.

²² Din lucrarea în manuscris a lui Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Henry Cawendish în Balcani și Țările Române*.

²³ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 329.

²⁴ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII (1607—1613), București, 1935, p. 172.

²⁵ Solia ducelui Cristof de Zbaras, din 1612 (P. P. Panaitescu, *Călători poloni prin țările române*, București, 1939, p. 19; Giacomo Lucarri, *Caposo ristretto de gli Annali di Rigusa*, Veneția, 1605, p. 49).

putea admite existenţa aici a unor întărituri poate din cărămidă, poate din lemn şi pământ, ridicate din necesităţi de ordin strategic, încă din etapa sa preurbană, în calea tătarilor.

*

Linia vădit ascendentă a dezvoltării oraşului Buzău din secolul al XVI-lea nu a continuat în acelaşi ritm şi-n secolul următor, stagnările fiind explicabile numai prin împrejurări de natură politică, specifice acelor vremuri. De exemplu, în anii războaielor purtate de Mihai Viteazul cu turcii, tătarii, moldovenii şi polonii, ţinutul Buzăului e pîrjolit în câteva rînduri ²⁶.

Cu toate aceste grele împrejurări, dezvoltarea comerţului şi a meşteşugurilor nu pare să fi fost prea mult stînjinită, de vreme ce faptele o dovedesc: într-un document din 10 ianuarie 1624 apare în oraşul Buzău o a doua piaţă permanentă de mărfuri numită *Tîrgul de Jos* ²⁷, expresie a unor vădite progrese economice în dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste.

Teritorial vorbind, comerţul periodic (tîrgul săptămînal), dislocat iniţial din apropierea bisericii popii Mihai (azi Negustori), datorită stabilirii acolo a pieţei permanente (pazarul) ²⁸, şi împins pe panta destul de înclinată din marginea nord-estică a tîrgului, îngustîndu-i-se terenul de către oraşul în creştere, se deplasează, treptat, în spaţiul mult mai larg dinspre iaz, pe terasa inferioară, unde se permanentizează prin apariţia în jurul *dejugătoarei* a unor hanuri, cîrciumi, prăvălii în care se desfac pe loc: mălai, tărîţe, sare, păcură, tei, funii, lemne, scînduri, şindrilă, olane, var, cărămidă, fructe, zarzavaturi, cereale, vite etc., adică, în mare parte, produse brute, dar care marchează intensificarea schimburilor dintre oraş şi sate.

Interesantă de menţionat pentru secolul al XVII-lea, în ce priveşte Buzăul, este dezvoltarea meşteşugurilor — factor de bază în determinarea creşterii pieţei oraşului. Ieşit, oarecum, din cercul de influenţă al Braşovului, ale cărui produse meşteşugăreşti îl acaparaseră în secolul precedent, Buzăul îşi dezvoltă acum propria sa activitate meşteşugărească, la un nivel încă neatins. Printre alţi meşteşugari sînt atestaţi documentar: abagii, pietrari, tinichigii, căldărari, tipografi, tăbăcari etc. Unii dintre ei, zidarii, sînt organizaţi, profesional, în *frăţii* ²⁹.

Asociind acestor categorii sociale pe numeroşii reprezentanţi ai puterii domneşti, cu sediul în oraş: dvornici, căpitani, iuzbaşi, hotnogi avînd sub comandă steaguri de călăraşi, darabani (dorobanţi) ³⁰ sau de roşii ³¹, progre-

²⁶ *Cronica* lui Balthasar Walther, ed. Dan Simonescu, în „Studii şi mat. de ist. medie”, vol. III, Bucureşti, 1954, p. 87—88; D.I.R., B., sec. XVII—3, p. 372—373, 378.

²⁷ Alexandru Coconul întăreşte mitropolitului Luca din Cipru, fost episcop de Buzău (1583—1604), cumpărarea unui „corn de loc” cu vie şi vad de moară lingă apa Buzăului în „Tîrgul de Jos” (D.I.R., B., sec. XVII—4, p. 367).

²⁸ Doc. din 9 iulie 1575 (D.I.R., B., sec. XVI—4, p. 192).

²⁹ Arh. st. Buc., Ep. Buzău, I/29.

³⁰ Actul din 13.VII.1653 (Arh. st. Buc., Ep. Buzău, ms. 173, f. 430).

³¹ Ibidem, XXXI/37.

sele teritoriale, urbanistice și demografice menționate în documente ori semnificate de călătorii străini apar pe deplin justificate.

Tigănia, pomenită în secolul al XVI-lea între Episcopie și Crîng, datorită așezării, alături de robi, a țăranilor și meșteșugarilor fugiți de pe la sate și folosiți la mori sau la muncile agro-viticole de pe vatra Episcopiei, e denumită acum *Mahalaua Episcopiei*³², neintegrată încă orașului.

Suprafețe noi, obținute prin defrișarea Crîngului, se adaugă orașului spre vest. În această parte se construiește în 1619, de către orașeni, o biserică cu hramul Sf. Îngeri³³, numită, pînă tîrziu încoace, *biserica din pădure*.

Este de reținut faptul că, deocamdată, centrul negustoresc al tîrgului nu a trimis tentacule în direcția indicată de noua construcție, continuînd să rămînă polarizat, pentru multă vreme, tot în preajma bisericii popii Mihai, intrată, prin restaurarea din 1649, de către negustorul brăilean Obredi, în patrimoniul coloniei grecești din oraș³⁴.

Unele date interesante cu privire la înfățișarea orașului Buzău în secolul al XVII-lea găsim în descrierile călătorilor străini.

Un însoțitor anonim al soliei polonezului Krasinski, din 1637, notează că Buzăul, în care au rămas o noapte, le-a făcut impresia unui oraș „destul de mare, avea două mănăstiri de zid, frumoase, o a treia, asemenea de zid, și a patra părăsită, dar din ruinele ei se vede că era interesantă ca arhitectură”³⁵.

Douăzeci de ani mai tîrziu, în 1659, neobositul călător turc Evlia Celebi Efendi descrie Buzăul ca pe „un oraș foarte plăcut, înconjurat de vii și grădini, compus din 500 de case (ceea ce ar da o populație de aproximativ 2 500 locuitori), două mănăstiri și 100 de prăvălii”³⁶, cifre reprezentînd, după cum s-a arătat mai sus, nu o exagerare, cît expresia unor stări de lucruri reale.

Spre sfîrșitul secolului începe să se extindă în oraș, spre sud și spre est, zona locuințelor propriu-zise, în care tîrgoveți îmbogățiți din comerț, meșteșugari sau boiernași din regiune — dornici să ocupe dregătorii ori comenzi în oastea feudală — își construiesc case împrăștiate, fără nici o regulă, prin grădini cu suprafețe întinse.

Printre clădirile de atunci cităm conacul căpitanului Caloian, pe care nu-l mai avem, și bisericuța Broșteni, în jurul căreia s-a format, cu timpul, un întreg cartier purtînd același nume. Mănăstioara lui Caloian, construită în plină epocă brîncovenească, așa cum o vedem astăzi, reprezintă rezultatul renovărilor și adăugirilor suferite ulterior, timp de peste două secole și jumătate, care nu i-au alterat, totuși, liniile inițiale încît să nu ne putem închipui înfățișarea sa exterioară de atunci³⁷.

³² Bibl. Acad. CXXIV/154, doc. din 25.VII. 1679.

³³ Cf. D. Gh. Ionescu, *op. cit.*, p. 103—11.

³⁴ *Ibidem*, p. 72—83.

³⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 36.

³⁶ Bul. Com. ist. a României, XVI/1937—1940, București, 1940, p. 273.

³⁷ Cf. Dimitrie Gh. Ionescu, *Allte biserici vechi din orașul Burdu*, în „Glasul bisericii”, XXV, 1966, nr. 9—10, p. 867.

Începuturile acestea de feudalizare modifică structura socială a orașului, iar în urbanistică au drept consecință adîncirea contrastului dintre casele boierești și cele ale micilor tîrgoveți.

Pentru ultimele decenii ale feudalismului dezvoltat, actele litigiului ivit între Episcopie și o parte din orașeni pentru stăpînirea împrejurimilor casei lui Hagi Constandin, fost căpitan de Buzău, semnaleză existența, între actuala piață a Daciei și biserica Sf. Îngeri, nu mult distanțate, a unui nou cartier, compus dintr-un edificiu religios, două brutării, două cîrciumi, două prăvălii, o povarnă de rachiu, o rachierie și 7 case de locuit³⁸. Numărul mare al acestor stabilimente, precum și diversitatea lor funcțională, arată că, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, întregul spațiu liber, notat mai sus, se acoperise.

*

Perioada destrămării feudalismului (1750—1848) nu marchează progrese în dezvoltarea orașului Buzău, ci dimpotrivă; în afară de ultimele decenii, în rest orașul suferă mari neajunsuri. Situat într-o zonă frămîntată deseori de conflicte armate, Buzăul a suferit consecințele nefaste ale războaielor dintre austrieci, ruși și turci. Notele din 1777 ale călătorului italian Leonardo Panzini relatează cum în cursul războiului dintre 1768 și 1774, orașul, părăsit de locuitori, fu ars în întregime, episcopul însuși retrăgîndu-se la București³⁹; în anii celuiilalt război (1787—1792), locuitorii, împrăștiati prin satele de sub munte, cînd se reîntorc din refugiu, sînt stimulați, prin scutiri de impozite pe materialele de construcții, „să-și readucă locuințele în starea de mai înainte”⁴⁰.

Lovitura cea mai grea a primit-o însă între 1806 și 1812. În decursul acestui război, mai precis în iunie 1807, Constantin Ipsilante încercînd, de frica turcilor, să treacă în Rusia, un detașament turc, din raiaua Brăilei, nu izbuțește să-l prindă la Buzău, dar pradă orașul, ucide 230 de locuitori, pustiește două sate din apropiere (Săgeata și Gălbinași) și se retrage încărcat de prăzi⁴¹. În orașul incendiat, dincolo de biserici și de casele din zid, totul rămăsese vraiste, chiar tîrgul săptămînal se mutase la Nișcov, de unde nu va reveni decît în 1812⁴².

O catagrafie din 1811 a prăvăliilor impozabile la dajdia pentru întreținerea oștilor rusești arată că în oraș rămăseseră doar puține categorii de negustori, pe care aceeași catagrafie îi grupează, din punct de vedere fiscal, în stările a doua și a treia⁴³.

Situația aceasta, fără să fie specifică numai orașului Buzău, se prelungește, cu unele întreruperi, pînă după mișcarea revoluționară din 1821. Doc-

³⁸ Arh. st. Buc., Ep. Buzău, ms. 171, f. 57—57 v.

³⁹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1928, p. 212.

⁴⁰ V. A. Urechia, *Istoria României*, II, București, 1892, p. 355; Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea a III-a, p. 360.

⁴¹ Naum Rîmniceanu, *Cronica 1768—1810*, în „Cronicarii greci”, București, 1888, p. 273; cf. și V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. II, București, 1896, p. 685.

⁴² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X, B, București, 1902, p. 229—230.

⁴³ Arh. st. Buc., Ad-tive vechi, Condicta nr. 13, f. 64—65.

torului Constantin Caracaș, care-l vede între 1820 și 1824, i se pare „construit neregulat, aproape în ruină...”, adăugînd însă că avea totuși „800 de case și 4 000 de locuitori, între care se aflau mulți boieri și comercianți”⁴⁴.

Și războiul ruso-turc dintre 1828 și 1829 a cauzat Buzăului importante distrugerii. În aprilie 1829, cînd se întocmește o catagrafie cuprinzînd nominal, pe mahalale, oamenii fugiți din oraș, casele lăsate pustii, precum și casele stricate înadins de cei plecați — toți fugiții (200), casele pustiite (122), cele stricate (78)⁴⁵ —, se confirmă, scriptic, grelele încercări cărora, în condiții precare, acest tîrg de margine le făcuse față.

Singurele vestigii urbanistice ale acestei perioade, rămase în ființă, sînt casa Vergu-Mănăilă, tip amplificat al casei țărănești de la munte, pe un soclu din piatră și cărămidă, cea mai veche construcție civilă pe care o avem (circa 1780), situată nu departe de centru⁴⁶, și conacul Hrisoscoleilor, ridicat, la începutul secolului al XIX-lea, în partea de nord-est a orașului, arătînd și astăzi ca o tipică așezare feudală, prin curtea întărită, prevăzută cu contraforți și ocnițe de apărare.

Tot acolo, la Gîrlași, se construise în 1780 o bisericuță de o arhitectură cu totul aparte⁴⁷, iar în 1792 s-a zidit în curtea bisericii un spital. Instituția de binefacere, intrată curînd sub administrația boierilor Hrisoscolei, se ruinează, funcționează cu intermitențe și, în 1865, e redeschisă în oraș, în casele cumpărate de la Costache Musceleanu (locul actualei clădiri), mai la îndemîna orașenilor⁴⁸.

Cu toate devastările, incendiile, epidemiile de ciumă și cutremurele care-l bîntuiseră aproape trei sferturi de secol, în ultimele două decenii ale perioadei, orașul Buzău, datorită transformărilor ce se produc în viața economică și socială a țării, în urma dezvoltării acesteia pe o treaptă superioară, renaște din ruine.

•

Luînd ca punct de plecare pentru noua etapă anul 1830, deoarece tratatul de la Adrianopol din 1829, desființînd raialele de pe malul stîng al Dunării și dînd Principatelor Române libertate deplină comerțului cu celelalte țări, creează o ambianță de mai mare încredere și stabilitate printre producătorii de mărfuri din agricultură, industrie sau comerț, sîntem îndrituiți să atribuim epocii începuturile modernizării multora dintre orașele noastre.

Noul avînt economic și social e vizibil și-n orașul Buzău, și lui i se datorește, de pildă, afluxul de coloniști bulgari care vin după 1829 în oraș. Cei

⁴⁴ Pompei P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Muntenici*, București 1937, p. 192—193.

⁴⁵ Arh. st. Buc., Ad-tive vechi, dos. 200/1829, f. 150—159.

⁴⁶ D. Gh. Ionescu, *Casa Vergu-Mănăilă din orașul Buzău*, în „Revista muzeelor”, V, 1968, no. 2., p. 173—174.

⁴⁷ Idem, *Alle biserici vechi din orașul Buzău*, în *op. cit.*, p. 857.

⁴⁸ Radu Antofie, *Spitalul Gîrlași*, în „Studii și aricole de istorie”, I, București, 1956, p. 225—244.

mai mulți imigranți au ocupat terenuri pentru grădinărit spre răsărit, pe moșia slobodă a orașului, aglomerînd *Sîrbăria*, în timp ce meșteșugarii și negustorii se așază de la început de-a dreptul în oraș printre tovarășii lor de breaslă. Dintre cei veniți mai pe urmă, unii și-au construit locuințe în partea de vest, spre bariera Ploiești, alții spre bariera Plaiului, populînd, treptat, satele Cliseru și Simileasca.

Coroșpondența dintre oraș și Marea Vistierie, în legătură cu așezarea băjenarilor bulgari, ridică pentru prima dată problema locurilor virane, a condițiilor în care se ocupau, a limitelor orașului.

Dacă mai înainte imigranții, indiferent de originea lor etnică, primiseră gratuit locurile de casă pe terenurile neacoperite⁴⁹, cu începere din 1835, de cînd viața social-economică a orașului intrase într-o nouă fază, dominată de nevoia de a-și crea venituri proprii în vederea satisfacerii cerințelor edilitare impuse de noua societate capitalistă în formare, nu se mai acordă noilor veniți decît locuri „din cele măsurate, înregistrate și vîndute de oraș în folosul casei sale”⁵⁰. Fără îndoială, limitarea spațială a orașului era cerută de necesitatea unor amenajări urbanistice, dar și de incapacitatea orașului, lipsit de industrie, de a absorbi forța de muncă evadată din agricultura feudală.

În același an, ocîrmuitorul județului împreună cu magistratul orașului caută să limiteze, pe teren, extinderea teritoriului urban, prin trasarea unui șanț concentric (3 m lățime și 1 m adîncime), dincolo de care nu se mai îngăduia nici o construcție. Intrările în oraș și ieșirile sînt controlate din bariere, corespuuzînd celor șapte drumuri publice; totodată, se introduc *axizele* pentru produsele aduse, spre vînzare, în oraș⁵¹.

Din punct de vedere urbanistic și demografic, la ieșirea dintr-o perioadă atît de depresivă nu mai este nevoie să ne închipuim cum arăta Buzăul ajuns în pragul orînduirii capitaliste.

Schița topografică a orașului Buzău la 1830, întocmită de Basil Iorgulescu prin 1880⁵², după planuri și hotărnicii mai vechi, cu multe erori, scu-zabile în condițiile în care a lucrat autorul, ne dă imaginea unui oraș feudal, de formă circulară, cu spațiile clădite mult îndesite, cu ulițele lungi, sinuoase. Schița are orientarea sud-nord și, în legendă, localizează: șapte biserici, școala, tribunalul, spitalul, baia turcească (azi, sinagoga), pușcăria, prefectura, puțul tătarului (azi, teatrul „N. Bălcescu”), stația de poștă, două hanuri, 17 case boierești ș.a.

În ciuda unor inadvertențe (nu se indică toate arterele mari de circulație: Drumul Plaiului, al Dealului, cunoscute din alte izvoare), edificiile consemnate și cîteva ulițe sînt bine situate și orientate just în cîmpul schiței.

⁴⁹ Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 3/1832, f. 9.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 95, 96.

⁵¹ *Ibidem*, dos. 39/1843, f. 19, 23, 36.

⁵² *Charta județului Buzău*, de același autor, litografiată în 1890, imprimeria Erhard Frères – Paris.

Dacă ținem seamă de datele oferite de *Tabela statistică din 1832*⁵³, în care orașul Buzău apare împărțit în cinci plăși sau „vopsele”, avînd zece mahalale, slab populate, deoarece, luate laolaltă, abia numărau 2 561 de locuitori, grupați în 593 de case sau gospodării, ne putem da seama, urmărind schița lui Iorgulescu, de raportul atît de disproporționat dintre întinderea teritorială a orașului — 78 ha — și slaba sa densitate demografică.

Străinilor care-l văd în perioada pe care schița lui B. Iorgulescu pretinde că o reflectă, orașul Buzău, străjuit încă de puțul cu cumpănă, cu întinsele terenuri virane, le face impresia unui „sat minunat”, un sat mai mare și mai întins, desigur. Aprecierea de mai sus datează din 1839 și aparține unor misionari scoțieni: Andrew A. Bonar și Robert M. Mc. Cheyne⁵⁴.

Sfîrșitul acestei perioade scoate la iveală primele preocupări practice în vederea modernizării orașului. În noiembrie 1833, sub presiunea masei orașenilor, Episcopia este silită să restituie orașului spațiul „Tîrgului de Jos”, acaparat în 1765⁵⁵, dintre incintă și sinagogă, „oborul”, în care se va organiza tîrgul săptămînal⁵⁶. În primăvara anului 1834, sfatul orașenesc aprobă să se cheltuiască 1500 de lei din casa comunală în scopul evacuării „măcelăriilor și căldărăriilor” din spațiul denumit astăzi *piața Daciei* ca „să se aștearnă cu caldarîm 1 000 m² spre a servi drept piață orașului”⁵⁷.

Alte măsuri edilitare și urbanistice, luate în continuare, au drept obiect: introducerea caldarîmului și felinarelor pe *Ulița mare* (1838)⁵⁸, alinieri de străzi și construcții de case „după reguli orașenești” (1841)⁵⁹, înființarea unei secții rudimentare de pompieri (1841)⁶⁰, ca și interzicerea de a se mai înveli casele cu șovar. O anchetă întreprinsă de primărie descoperă în anul 1841, prin vopselele de roșu, galben și albastru, 21 de case acoperite cu stuf, aparținînd unor fierari, vizitii și grădinari⁶¹.

Un fapt peste care nu se poate trece îl constituie pentru vremea aceea (1836—1838) clădirea seminarului, croită, așa cum se vede astăzi, în stil neoclasic, după planurile unui arhitect din București, rămas necunoscut. Construit chiar în incinta Episcopiei, fără nici o legătură de gîndire cu arhitectura românească a trecutului — oglindită atît de autentic în plastica bisericii

⁵³ Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 4/1832, f. 7. Harta rusă din 1835, prezentată de C. C. Giurescu, în volumul *Principatele Române la începutul secolului XVI*, București, 1957, dă, pentru orașul Buzău, 572 de gospodării, cifră sub aceea din *Tabela statistică din 1832*, menționată mai sus.

⁵⁴ *Narrative of Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, Edinburgh, 1843, p. 398. Cf. și A. I. Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în țările române acum o sută de ani*, în Mem. Acad. Rom., secția ist., s. a III-a, t. XV (1934), p. 185.

⁵⁵ D. Gh. Ionescu, *Lupta orașenilor din Buzău cu episcopia (1550—1850)*, în „St. și art. de ist.”, VIII, 1966, p. 94, nota 7.

⁵⁶ Arh. st. Buc., Ep. Buzău, ms. 174, f. 89.

⁵⁷ Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 2/5/1835, f. 35 și 38.

⁵⁸ Ibidem, dos. 62/1833; dos. 5/1835.

⁵⁹ Ibidem, dos. 115/1845.

⁶⁰ Ibidem, dos. 22/1841.

⁶¹ Ibidem, dos. 3/1841, f. 100.

episcopale din apropiere, ca și-n colonada chiliilor care o înconjură —, construcția a impresionat puternic pe contemporani. Francezului Félix Colson îi face, în 1839, impresia unui „palat magnific”⁶², fiindcă era cel mai mare edificiu public pe care-l avea Buzăul înaintea altor orașe din țară, mult mai bine cunoscute.

Peste doi ani era gata, tot în factură neoclasică, și clădirea destinată Consistoriului bisericesc. Timp de două decenii și jumătate nu s-a mai construit nimic de seamă la Buzău. Abia în 1860 se construiește, în același stil de import, casa Trestianu, peste drum de biserica Banu, cu demisol, parter și etaj, rămasă multă vreme una din cele mai mari construcții particulare din oraș⁶³.

*

După 1850, datorită dezvoltării industriei, mărirea suprafeței, urbanizarea, creșterea populației, structura socială și aspectul funcțional al orașelor noastre evoluează, în genere, într-un alt ritm.

În ce privește Buzăul, neglijat sub regimul capitalist pentru că ar fi fost așezat într-un ținut neproductiv, n-a fost inclus ritmului de dezvoltare corespunzător posibilităților hinterlandului său economic, sau măcar rolului jucat, în trecut, ca centru de consum și de schimb al unor îndepărtate regiuni din țară și de peste hotare⁶⁴. Dar evoluția în sine nu i-a mai fost prea mult stingherită. Un semn al vremurilor noi a fost, din punct de vedere teritorial, încorporarea în raza orașului a satelor dezvoltate în nemijlocita lui apropiere. În 1844 fu anexată *Mahalaua Episcopiei*⁶⁵, locuită de foștii robi și clăcași domeniali, precum și de cei ce se așezaseră mai târziu ca embaticari sau pe baza unor anumite învoielii⁶⁶. Spre sud-vest, din câteva case risipite în jurul stației de poștă luase ființă de mai înainte un sătuc, devenit după 1850 *cătunul Poștei*⁶⁷, alcătuit din vechi profesioniști în transporturi — surugii —, cărora li se vor adăuga *bentarii* (locuitori din satul Bentu), specializați, de asemenea, în cărăușie.

În aceeași vreme, orașul a înglobat în întregime *Girlașii* dinspre nord-est și *Sîrbăria* pînă aproape de curba drumului de fier, ambele cu o populație eterogenă formată din români, bulgari, sîrbi, țigani.

Astfel, fenomenul includerii în oraș a periferiilor, inițial cu o foarte redusă densitate demografică, dar spațial destul de întinse ca să se profileze cu ușurință noile zone industriale și comerciale⁶⁸, stă la baza Buzăului capi-

⁶² *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 165.

⁶³ Din 1864, casa Trestianu a servit, ca sediu, prefecturii județului pînă în 1936, cînd fu demolată.

⁶⁴ În anul 1785, cu prilejul bilciului anual Drăgaica, negustorii Nicolae Țîntaru și Nica Smeană din Șiștov, Fustea și Hagi Iofciu din Ruscuiuc, împreună cu Mihail Țumbru din Brașov, se aflau la Buzău (Cat. doc. grecești din Arh. st. Brașov, I, București, 1961, p. 115, 127—128).

⁶⁵ Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 196/1870, f. 12.

⁶⁶ D. G. h. Ionescu, *Aplicarea legii rurale din 1864 în jud. Buzău*, în „St. și art. de ist.”, vol. VI, București, 1964, p. 164.

⁶⁷ Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 12/148/1858, f. 12.

⁶⁸ I. Petrescu-Burloiu, *Zonele economice ale orașului Buzău*, București, 1945, p. 18—19.

talist, care, cu mici modificări, a rămas, teritorial vorbind, cam același pînă în 1916.

Tot de pe atunci încoace, proiecte de amenajări urbanistice încep să plutească, cum s-ar zice, în aer. Transformările provocate de introducerea drumului de fier între mijloacele de transport (Buzăul fu legat curînd după 1871 cu Focșani, Ploiești, Galați, iar în 1910 cu Nehoiul forestier) au impus orașului, care nu mai putea rămîne la ulițele medievale, o oarecare dilatare, cuprinzînd străzile, piețele, edificiile.

O cazină și un început de grădină publică existau la Buzău, pe locul unde se află astăzi Palatul comunal, încă din 1848. Însemnări contemporane, evocînd discursurile rostite, lectura proclamației, distribuirea cocardelor tricolore, entuziasmul înscrierilor în garda națională și manifestațiile de stradă din ziua de 20 iunie 1848⁶⁹, prezintă *cazina* drept club al revoluției pașoptiste.

Colonelul norvegian Gunnar Sölfest Flood, poposind în Buzău prin ianuarie 1877, cînd încă nu începuse războiul ruso-româno-turc, se arată foarte satisfăcut, în memoriile sale, de hotelul Moldova și de înfățișarea orașului, în care „toate străzile — zice el — sînt lungi și largi, nepavate, dar destul de bine șoseluite, casele aproape toate numai cu un singur cat, multe vile frumoase”⁷⁰.

Impresiile ofițerului străin sînt confirmate de cel dintîi plan cartografic al orașului Buzău, schițat de Basil Iorgulescu în 1877⁷¹, ameliorat apoi și litografiat la București în 1881⁷², în care, artere de circulație interioară, degajate și articulate ca-ntr-un evantai, leagă gara cu cartierele orașului, în timp ce altele, pornind din centru, după ce străbat periferiile, deschid legături exterioare cu diferitele puncte ale țării: calea Unirii cu un capăt spre Moldova, iar cu celălalt (dublat de str. Independenței) către Ploiești, calea Transilvaniei pe valea Buzăului spre vechea frontieră, calea Dobrogei spre Brăila, Galați și Dunăre, calea Dorobanți — legătură nouă între Gîrlași, Sîrbărie și centru — sînt cele mai importante. De asemenea, prelungind strada Vinători (azi, Col. Buzoianu) fără străpungeri sau demolări, s-a ușurat circulația părților vestice cu gara și a întregului oraș cu vechiul drum al Călmățuiului spre Urziceni.

Aceste artere, nivelate și lărgite, n-au însemnat, desigur, o sistematizare, dar au imprimat orașului, în unele privințe, o nouă înfățișare. Un fapt plin de consecințe a scăpat însă previziunii oamenilor de atunci: confundînd centrul civic al orașului cu locul în care se afla instalată prefectura județului (casa Trestianu), au trasat bulevardul gării pe direcția acesteia și nu spre punctul în care intersectează drumurile principale (azi, Palatul comunal).

Din punct de vedere arhitectonic, nu se poate spune că orașul Buzău nu a avut un stil. Pentru a pune în evidență această afirmație, e de-ajuns

⁶⁹ I. D. Petrescu, *Buchetul*, Tirgoviște, 1889, p. 64—66.

⁷⁰ R. Rosetti, *Notele unui ofițer norvegian în timpul războiului din 1877—1878*, în M.S.I., Ac. Rom., s. a III-a, t. VIII, 220—223.

⁷¹ O fotocopie la Arh. st. Buzău, mapa P. Opreșcu, neinventariate.

⁷² Cf. *Geografia județului Buzău*, ed. II-a, Buzău, 1881.

să ne referim la biserica episcopală, datînd, poate, din secolul al XVI-lea, cu o mare bogăție a decorațiunilor exterioare din cărămidă aparentă, la biserica Banu din secolul al XVI-lea, cu atît de multe elemente brîncovenesti adăugate în plastica sa, și, în fine, la casa Vergu-Mănăilă, construcție civilă din secolul al XVII-lea, în care apar, mult amplificate, caracterele casei țărănești din regiune: tinda, prispa, stîlpul, foișorul etc.

Cu toate acestea, lanțul tradiției rupîndu-se înainte de 1850, după cum s-a văzut, nu s-a putut înnoia atît de ușor, din cauza condițiilor social-politice, improprii integrării necesităților constructive în concepția estetică tradițională. De aceea, influența neoclasicului la Buzău se continuă, prin casa Trestianu, la alte clădiri particulare ale orașenilor înavuțiți, mai reduse ca valoare, dar destul de numeroase ca să confere arhitecturii orașului dintre 1880 și 1890 o notă specifică.

Acestea se deosebesc ușor prin peristilul grec, format dintr-un fronton doric și cîteva coloane, adăugat intrării principale. Ca plan, ele cuprind mai multe camere la un singur nivel, pe un soclu de piatră, grupate în jurul unui hol central din care, pe una din părțile laterale, se prelungeste o terasă căreia îi sînt adăugate atenansele. Cîteva dintre ele se diferențiază de rest prin dimensiuni, precum și prin existența unui demisol. Altfel, acestea din urmă par a fi și cele mai vechi ⁷³.

De altminteri, și alte lucrări mai importante, realizate în acea vreme (cazărmla Reg. 8 dorobanți — 1892, localul Băncii Naționale — 1893, Spitalul de chirurgie — 1895 și cel de boli interne — 1907), concepute tot în linia neoclasică, se mențin departe de inspirația populară.

Perioada este însă propice unei întoarceri creatoare spre trecut. În curentul creat de Mincu se integrează clădirea Liceului de băieți B. P. Hasdeu — 1890, școlile generale de 8 ani nr. 1 și 8 — 1891—1898, mai puțin Palatul comunal (arhitect Al. Săvulescu) — 1899—1903, Așezămîntul orbilor — 1910, Școala de muzică — 1911, Tribunalul (arh. Petre Antonescu) — 1912, Casa armatei — 1914 și Administrația financiară — 1914; toate, asigurînd cerințele utilitar-funcționale, preiau elemente de arhitectură veche în concepții proprii, originale.

Înlocuirea caselor din paiantă ale orașenilor înstăriți prin clădiri din zid, tot mai frecvente în zona centrală, împreună cu introducerea în același sector a iluminatului electric — 1900 — și a alimentării cu apă prin conducte — 1897 — oglindesc posibilitățile burgheziei orașului de a se diferenția cît mai mult de masa țîrgoveților săraci, rămași, îndeosebi prin periferiile mizere, la vechiul tip de locuință sărăcăcioasă, abia în zilele noastre pe cale de dispariție.

O lucrare urbanistică de valoare, realizată cam în aceeași vreme, a fost amenajarea pădurii din marginea de vest. Crîngul multiseclar fu transformat atunci, prin alei și ronduri, în stil peisagist, cu aspecte romantice, datorate

⁷³ Vezi casa Herescu (str. Cometei 11), casa T. Teodorescu (N. Bălcescu 19), casa Seceleanu (Dobrogeanu-Gherea 32) ș.a.

vegetației bogate, într-un parc legat de oraș printr-un larg bulevard împodobit cu o plantație de aliniament formată din tei și castani ⁷⁴ (1890—1900).

Perioadei i se atribuie și construirea complexului vilei Albatros, în mijlocul unui parc (20 ha), cuprins între străzile: Dobrogeanu-Gherea, Heleşteilor și Leului, constituind o podoabă prin frumusețea construcțiilor în stil românesc și prin bogăția vegetației ⁷⁵.

Dezvoltarea economică și socială a orașului între cele două războaie mondiale impunea, cel puțin din motive strict edilitare, acoperirea în prima fază a numeroaselor terenuri virane situate în intravilan; apoi, o extensiune dirijată spre vest, singura latură rămasă deschisă.

Fără un plan de sistematizare ⁷⁶, creșterea orașului în suprafață a continuat să se facă, și în această perioadă, la întâmplare, sporindu-se, fără nici o justificare, raza orașului, nu densitatea locuitorilor. În aceste condiții, amplasarea, imediat după 1918, a două noi cartiere: *Zăgănescu*, într-o depresiune din partea de nord-vest a orașului, care-l face insalubru și foarte greu de canalizat, și *Mihai Viteazul*, cartierul muncitorilor ceferiști, spre sud-est, dincolo de calea ferată, fără legătură directă cu orașul, n-a fost de loc fericită. Numai despre cartierul *23 August* se poate spune că e construit după o prealabilă împărțire sistematică a suprafeței în parcele, piețe și străzi, corespunzând fizionomiei structurale a orașului.

Acestei perioade i se mai pot atribui extinderea iluminatului electric în întreaga suprafață construită, un început de canalizare, piața centrală de carne, legume și fructe, baia comunală, câteva clădiri școlare, între care noul seminar, ce-și prelungește fațada principală de-a lungul întregii străzi orientate spre Episcopie, e cea mai remarcabilă prin elementele sale arhitecturale și decorative în stil românesc. De asemenea, centura de bulevarde care alinau complet laturile de vest, sud și sud-est, reușind astfel să se dea un contur acceptabil orașului, dincolo de care rămîneau, totuși, *extra muros*, spre sud de calea ferată, cele două cartiere: Poșta și M. Viteazul, iar spre nord-est Gîrlașii împreună cu o parte din Sîrbărie.

O amenajare destinată amplasării bustului profesorului de seamă care a fost Basil Iorgulescu este parcul din fața Liceului „B. P. Hasdeu”, ce-ar putea fi dat ca exemplu de corespondență cu peisajul înconjurător. Terenul, obținut prin demolarea casei Trestianu în scopul realizării unei legături directe a centrului cu Bd. Gării, prin prelungirea străzii T. Vladimirescu, a fost ușor

⁷⁴ Arh. F. Rebhun a întocmit în 1931 un plan de sistematizare aplicat pe un plan topografic datorat unor amenajamente silvice existente deja (cf. R. M a r c u s, *Parcuri și grădini în România*, București, 1958, p. 114). Primăria recunoaște în 1939 că planul Rebhun nici nu fusese, de altfel, pus în aplicare, din cauza marilor cheltuieli ce necesita (Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 5/78/1911).

⁷⁵ Arh. st. Buzău, Primăria, dos. 4/84/1936, f. 61.

⁷⁶ Primul plan de sistematizare a orașului Buzău, datorat arh. Duiliu Marcu, datează din 1936.

denivelat față de străzile înconjurătoare, plantat cu arțari și peluze de flori într-o compoziție asimetrică, din cauza aliniamentelor celor 7 străzi care converg din diferite direcții spre parc.

*

Date sigure cu privire la creșterea populației orașului în perioada la care ne referim găsim în c a t a g r a f i a întocmită în aprilie 1838. La acea dată, orașul Buzău număra 3 598 de locuitori, grupați în 809 gospodării, cuprinzînd 849 de familii ⁷⁷.

Față de anul 1832, catagrafia din 1838 înregistrează o majorare de 1 037 de suflete, ceea ce ar reveni, în medie, fiecărui an un plus de 173 de oameni. Cercetînd însă actele stării civile pe anii respectivi, diferența în plus dintre numărul născuților și acela al morților e, în medie anuală, de numai 37 ⁷⁸, încît explicația sporului înregistrat în catagrafie trebuie căutată nu în cifra nașterilor, ci în imigrația bulgară. Tot din catagrafie aflăm că, printre capii de familie: 30 erau proprietari și arendași, 209 grădinari și 20 plugari sadea, ceea ce dă un procent de 35% din total ocupați în agricultură, la care ar trebui adăugați și acei care îmbinau alte îndeletniciri cu munca pe ogoare.

Două decenii mai tîrziu, orașul Buzău numără, potrivit recensămîntului din anul 1859, 9 027 de locuitori: 1 436 lucrau în industrii, meșteșuguri și comerț, peste 1 300 în agricultură ⁷⁹. Cu toate că în oraș existau 2 zalhanale, 410 ateliere meșteșugărești și 287 de întreprinderi comerciale, structura socială a populației, datorită caracterului înapoiat al producției industriale, nu evoluase prea mult.

După calculele lui B. Iorgulescu, cuprinzînd anul 1885 și următorii, populația număra în 1890: 17 300 de locuitori, grupați în 3 780 de gospodării ⁸⁰. Numărul oamenilor activi, după același, era de 4 339, din care 1 489 lucrau în comerț, în vreme ce micile stabilimente industriale și atelierele meșteșugărești foloseau numai 466 de brațe de muncă; din rest (2 384), Iorgulescu nu ne spune cîți se aflau prinși în alte munci productive, dar, admițînd un procent nu prea mic pentru cei fără profesie și pentru salariații statului, numărul celor ocupați în agricultură rămînea ridicat. Utilizînd registrele stării civile pentru perioada 1879—1883 inclusiv ⁸¹, el a dedus, drept procent de creștere anuală, 161; în realitate, media anuală, între 1859—1890, e mult mai mare: 267, și explicația valabilă o dă tot imigrația, de data aceasta însă, din zonele noastre rurale, unde lipsa de rentabilitate a gospodăriei țărănești devenise notorie în preajma răscoalelor din 1888—1891 ⁸².

⁷⁷ Arh. st. Buc., Catagrafii, Catagrafia orașului Buzău — 1838.

⁷⁸ Arh. st. Buzău, Primăria, condicile stării civile (1832—1837).

⁷⁹ D. P o p - M a r ț i a n , An. st., I—IV, p. 36—48; 70—78; 98—99; 106—107.

⁸⁰ *Dicționarul ...*, p. 118.

⁸¹ *Ibidem*, p. XX—XXI.

⁸² Măsurile represive luate de autoritățile buzoiene spre a stăvili agitațiile țărănești din regiunea de munte, în 1888, atribuite „agenților provocatori” ai cercurilor socialiste, ilustrează aceasta (Arh. st. Buzău, Primăria com. Brăești, dos. 3/1888, f. 3, 4, și dos. 11/1896, f. 11).

Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea, recensământul din 1899 dă 21 877 de locuitori, grupați în 4 514 familii⁸³. Numai recensământul din 1930, înscriind 35 686 de locuitori, oferă date și aprecieri interesante în ce privește structura socială a populației; de pildă: din 15 201 oameni activi, numai 10,6% lucrează în agricultură, în vreme ce procentul celor din comerț, industrie și transporturi de stat sau particulare se ridică la 47,4%. Din acest procent, în aparență destul de ridicat, industriei — redusă la o fabrică de țiglă, o moară sistematică și o rafinărie de petrol (toate avînd o mică capacitate de producție) — revenindu-i numai 20%, înțelegem de ce Buzăul, neconturat încă economic, lipsește din rîndul celor 30 de „orașe industrializate” asupra cărora recensământul stăruie îndeosebi.

Drept compensație a acestor preocupări economice deficitare, la Buzău luaseră ființă numeroase școli, unități militare și un complicat aparat administrativ în care-și desfășura activitatea 23% din populația activă a orașului⁸⁴.

După 11 ani, adică în 1941, numărul locuitorilor se ridică la 44 511⁸⁵. Referindu-ne la întreaga perioadă, cuprinsă între 1890 și 1941, față de media creșterii populației orașenești pe țară, care e de 86%, Buzăul înregistrează 103%, ceea ce-l așază pe locul 4⁸⁶.

La sfârșitul acestui capitol se poate constata că sporul demografic impresionant, înregistrat de orașul Buzău în perioada capitalistă, nu s-a făcut la întîmplare și nici nu s-a datorat sporirii puterii sale economice, ci sub înfrîurirea unor puternice fenomene sociale: imigrațiile de peste hotare sau din zonele noastre rurale. Orașul, fără industrie, nu a putut absorbi forța de muncă în căutare de lucru și a suferit consecințele negative ale aglomerării periferiilor, în care locuințe sordide oglindesc nivelul de trai material și cultural necorespunzător necesităților biologice și intelectuale minime.

Pînă mai aproape de noi, orașul n-a izbutit să stabilească un echilibru între creșterea demografică și dezvoltarea sa economică. Recensământul din 1930, cel mai complet pe care-l avem, n-a putut înregistra 19% din populația activă a orașului în rubricile vreunei profesii⁸⁷, deoarece trăia, în majoritate, din expediente.

II*

În determinarea ritmului dezvoltării teritoriale, urbanistice și demografice a orașului Buzău, care depășește în vechime șase secole de existență cele două faze ale evoluției sale — înainte și după 1830 — nu pot fi prezentate, deocamdată, în egală măsură. Cel mai bine, mai documentat, ne este cunoscută etapa a doua: 1830—1944, deoarece prima, fiind legată nemijlocit de problema spinoasă a începuturilor orașului, e mult mai slab cunoscută din cauza datelor insuficiente conținute în izvoare.

⁸³ L. Colescu, *Recensământul general al populașunii României*, București, 1905, p. 5

⁸⁴ Rec. gen. al pop. din dec. 1930, vol. VI, p. 97—98.

⁸⁵ *Monografia județului Buzău*, Buzău, 1943, p. 89.

⁸⁶ V. Tuftescu, *Stări economice regionale oglindite în evoluția orașelor noastre*, în „Lucrările seminarului de geografie”, București, 1941, p. 36.

⁸⁷ Rec. gen. al pop. din dec. 1930, vol. VI, p. 98.

Pe de altă parte, condițiile sociale, economice și politice, determinînd, alternativ, ridicări și coborîri, au imprimat dezvoltării orașului, în prima fază, un ritm zigzagat, de aceea cercetările nu pot înregistra, într-o latură sau alta, creșteri de durată. Nici în a doua etapă — în condițiile regimului burghezo-moșieresc — orașul Buzău n-a putut depăși o anumită poziție de mijloc între celelalte centre urbane ale țării, cu toată prezența în regiune a unor bogate zăcăminte de sare, țiței etc. scoase acum la iveală.

Situația deosebit de grea în care se găsea orașul Buzău se lichidează în prezent, de statul socialist, cu mijloace și forme necunoscute orînduirii capitaliste. Relevînd numai în treacăt transformările recente, orașul Buzău — multă vreme doar o piață de desfacere a mărfurilor și de „plasare“ a brațelor de muncă excedentare în regiunea de munte, în munci sezoniere, pe moșiile Bărăganului — se află astăzi în plin proces de reconstrucție, pe baza unei largi dezvoltări economice datorate amplasării în zonă a unor importante întreprinderi industriale.